

ha a Bogdánfi-művelte „félpercesekről” van szó. Ezek a szövegek rövidségük ellenére mégis túlmagyarázzák az egyszer már kimondottat. Érződik rajtuk a szándék, hogy társadalmunk, és általában a társadalom kitermelte, egy-egy típus sarkított portréját rajzolják meg (Az arcátlan, A könyöklő, Az átlagos stb.) egyben a szatíra eszközeivel értékítéletet is adjanak róluk. Annak ellenére, hogy közülük több fölülmúlja a GRIMASZ-ka és a Vidámműsor színvonalát, kötetbe kerülésüket ez nem indokolja.

FEKETE J. József

## TORTÉNELMI ÉS TÁRSADALMI TERHEK

Dudás Károly: *Jártatás*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980

Dudás Károly novellái, a műfaj korszerűbb követelményeit is kielégítve, válságos pillanataiban tükrözik az életet. Harmóniának, kiegyensúlyozottságnak nyoma sincs ezekben a szövegekben, a szerző ugyanis ösztönösen alkalmazkodik a század szelleméhez, s a rossz közérzet prizmáján át szemlélődve nagyítja ki a lényegét. A válság epikai ábrázolása céljából többféle móddal kísérletezik: az első testi-lelki krízis közvetlen tanújává teszi az olvasót, minthogy a novellahős szervi és idegállapota a múltnak a jelen kétségeit bevezető, balszerencséjével terhelt szakaszait vetíti az akaratlan emlékezés ekránjára (*Haláleset, Fénymagot esznek a papagájok*), a második inkább a sejtetés eszközével él, s a novella hagyományosabb formájához igazodva vagy másokkal soroltatja el a kívülről is megfigyelhető tüneteket (*Az utcamosó éneke*), vagy pedig a beszéltetéshez és a leírás közvetlenebb eszközeihez folyamodik (*Látogatás*). Emellett komplex megoldásokat is alkalmaz, amikor keret és tartalom, egymást támogatva, közvetlenül valósul meg (*Kinn a tanyán, Varnyú István megtérése*).

Dudás Károly azonban, bármilyen eszközökhöz folyamodjon is, lényegében mindig valóságfeltáró munkát végez, ezért novelláinak méltatásakor mindenképp azokat a kapcsolatokat kell kutatnunk, melyek a hősök életproblémájaként a történelemben illetve a társadalomban jelzik a bajok forrását. A konfliktus tehát egyén és közösség súrlódásaként jelentkezik, ám egyszer sem látható közvetlenséggel, amiért is a tudatnak túlfeszült, kiegyensúlyozatlan állapotára van szükség, hogy egyáltalán felszínre kerülhessenek, vagy pedig váratlan és indokolatlan, másokat zavarba ejtő cselekedetre. S ami nem kevésbé fontos: e mások előtt is megmutatkozó, esetleg láthatatlan belső drámák súlyukban, folyamataikban és végeredményükben egyaránt magánügyek: a közösség csupán ok lehet a szövegeknek e hermetikus világában, s még visszhang által sem nyújthat bensőséget.

A *Jártatás* novelláinak hősei problematikus emberek, akik szorongó közérzettel a bizonytalanság állapotában élnek. Némán cipelik terheiket, sorsuk megtanította őket arra, hogy senkitől se várjanak segítséget. Lebegésük leginkább az elidegenedésnek egy pontosan meghatározható fokozatával azonosítható: a viszonylatok érzékelése még nem veszett ki teljesen tudatukból. Egy csoportjuknak a tudatalatti kiszámíthatatlan támadását kell elszenvednie, múltjuk újraélése nem várt módon akadályozza gondolataiknak és tetteiknek a célszerűségét. Úgy érzik, hogy részben önszántukból, részben külső kényszerből kiszakadtak valahonnan, de már nincs lelkierejük egy korszerűbb otthonosság megteremtésére, vagy csak átmeneti önmegnyugtatóként, cinikus látszatbékéként képesek beletörődni állapotukba. A *Haláleset* hőse például, apja temetésére igyekezőn, tévedésből nem arra a vonatra száll fel, amelyikre kellene. Minthogy helyzete szimbolikus tartalmát is átéli, először végletesen elkeseredik: „Rossz vonatra szálltam, gondolta, amikor a kalauz elment. Rossz vonatra. Mi már csak így halunk meg, mondta egy alkalommal az apja, hogy örökösen rossz vonatokra szállunk, mi már csak így, fiam, nem emlékszik rá pontosan, már mivel kapcsolatban.” A vonat-komplexus itt már családi hagyomány, az apa tudniillik a háborúban tehervonat peremébe kapaszkodva, ütések következtében vesztette el fagyott ujjait. Ha az apa boldogtalansága kényszernek volt a következménye, a fia látszólagos szabadságát reménytelen kimenetelű döntések terhelik. Átmeneti megoldást a cinizmus kínál: „Ez a vonat is megy valahova, gondolta. Ostobaság lett volna lelépni a kerek alá. Elképesztően ostoba döntéshozatal lett volna. Alig észrevehetően megvonta a vállát. Minden vonat megy valahova. Nem szabad ebből olyan nagy ügyet csinálni.”

Ha pszichologizálni akarnánk, akkor úgy is okoskodhatnánk, hogy a *Haláleset* hőse tulajdonképpen vágyódott a céltalanság iránt, mely a valóra váláshoz közel egy pillanatra visszaretentette. Amennyiben az értelmezésnek e lehetőségét el kell is vetnünk, egy másik szöveg, *A ló meg a szőlőpásztor* című novella már jóval többet árul el a taszítás tényéről és annak okairól. Nem csupán hősei magatartásának alapmotívumát tárja fel itt Dudás Károly, de szülővidéke etnikai és erkölcsi problematikájához való viszonyát is egyértelművé teszi, emellett olyasmint is kimond, amit irodalmunkban alig sikerült valakinek ilyen lényeglátató tömörséggel megfogalmaznia. A csősznél vendégeskedő hős az előbb érintettel talajtalanságában, közérzet- és öntudatválságában mutat rokonságot. Felemás viszonyulására, az őt egyidőben vonzó és taszító, tájhoz kötött, történelmileg meghatározott emberi tulajdonságokban talál magyarázatot. Sajnál és megvet; pártfogol és elítél: „Most kezdjem el neki magyarázni, hogy nem a sár meg a por, nem a dombok közé fogott áporodott levegő kerget el innen; neki magyarázzam, amikor még magamban sem mertem letisztázni. Nem, nem a sár meg a por, Ipó Pé-

ter. Az emberek riadt mozdulata a faluban, az a mérhetetlen alázat, amellyel lekapják előtted a kalapjukat, és mások előtt, a némaságuk, ahogy ott állnak veled szemközt. Éneklő hangjukon a dadogás, mondataik lejtésén a sok-sok csorba. Kinek vétettek bármikor is, most micsoda adósságot törlesztenek? Megérténé-e mindezt a csósz? Biztosan megérténé, hiszen értelmes ember. Tanult ember.” A kielégítetlen igazságérzet határozza meg az idősebb valamint a fiatalabb nemzedék közötti életvitelbeli távolságot, illetve közelséget, még akkor is, ha e kérdéseket központi alak helyett, a tematika és a hangsúlyok révén maga az ábrázolás veti fel.

E közvetett állásfoglalás a legfélreérthetlenebbül a *Varnyú István megtérése* című filmnovellában jut kifejezésre. Dudás itt lírai hangulatú képek segítségével egy életsorsot, s ezen keresztül egy teljes nemzedék életérzését dokumentálja. Az alaphelyzet az unokáját üldöző öregember képe; ezt teszi egyre teljesebbé, egyben a tragikus végkifejletet is előkészítve, a történelemnek és a társadalomnak jelképekkel sejtetett, erőszakos közbeavatkozása: a világháborúk, a beszolgáltatások s végeredményként: az örökös kiszolgáltatottság. A manipuláltság szélsőséges alapota tárul fel filmszerű lényegláttatással; ez mutatkozik meg a maga száználmas meztelenségében, ami az újabb nemzedéket hontalanná, új otthon keresőjévé teszi. A sérelmek gyógyíthatatlanok e szenvedésre kárhoztatott generációnak a lelkében. Ezek a terhek úzták a szülőfalutól távolra *Az utcamosó énekének* különécét is, aki a maga különös lelkivilágával, választékosabb magatartásával és furcsa eszményével képtelen feloldódni a vele együtt dolgozók társaságában. Hasonló visszahúzó erő, komplexus féle ez a már említett *Halálesetben* is, de nemkülönben *Az áldozat*, a *Fénymagot esznek a papagájok* valamint *A vadőr* című novellákban is.

Művészi hitelességgel különösképpen azok a szövegek rendelkeznek, melyek az eddig tárgyalt drámaisághoz, a tendenciát ellensúlyozva, ironiát is társítanak. Amennyiben a téma általánosabb, s ennek következtében nem kapcsolódik a gyermek-, illetve az ifjúkor élményeihez, természetesen jut nagyobb térhez a játékosság. Az ötletgazdagság legszabadabban a *Custodito e recintato*ban bontakozik ki, amely tragikus akcentusok nélkül malíciával alkotja meg a művész mindenkori kiszolgáltatottságának példabeszédét. A könnyedséget már a fikció is elárulja: az egykori festőművész személyi-alkotói problematikáját az író által kitalált levéltöredék őrzi, a fordító fontoskodó megjegyzéseivel.

A *Kígyóház* című „állatkertnovella” szatirikus tartalma viszont még egyetemesebb érvényű: az állatoknak a mesterséges életfeltételek hatására bekövetkező átalakulása szimbolikus tendenciájú és példabeszéd értékű. Az állatok életének elgépiesedése tulajdonképpen az élet manipuláltságának szemléltetése, még akkor is, ha a tudományos érdekességek nélkül öncélúan hatnak, mivel nem mindenütt sejlik fel mögöttük, hogy itt

lényegében sokkal többről, jóval általánosabb jelenségről, majdnem törvényszerűségről van szó.

A *Jártatás* anyagának tetemes része közvetlen megfigyelés eredménye, riporteri kutatómunka összegezése. E szövegek közül néhány novellisztikus jellegű, minthogy a kompozíciónak valamint a nyelvnek a szerepe nagyobb mértékben mutatható ki benne. Ezekben a szociográfiai sajátosságokat az élmény szintjére emelte Dudás Károly; pillanat illetve állapot felmérése helyett a folyamat emberi lényegének megragadására vállalkozott. Amennyiben a *Versenyfeladat* még olyan vaskosan anekdotikus történet, amelyet a népies vagy akár a népieskedő írók csak azért nem vethettek volna papírra, mert a táji jellegzetességek itt messze a háttérben maradnak, a *Favágók* is megelégszik a természetirtás líraian alapos leírásával, s még esztétikai élményt is nyújt számára a művelet („A fejszelek egy-egy villanásra fönnhagyják nyomukat a levegőben, hegyipatak-sodrásból kipattant szikrázó pizstránghátak, könnyed sirályszárnycikkanások, szemet gyönyörködtetők, de lent már, földközben irgalmat nem ismerő kivégzőosztatok, zuhanórepülők, hóhérbárdok.”), addig a *Kinn a tanyán* közvetett utalások, sejtetések helyett az életér elhagyásával járó feszültség elemzésével a vajdasági ember élményvilágának alapsajátosságát óhajtja tudatosítani, hasonlóképpen, mint Cs. Simon István az *Ahogy a vadkörtefa* verseiben. Az elvárosiasodás árára figyelhetünk fel itt, s az alig-alig visszafojtott érzelmességre, mely nosztalgiaiként, elveszített éden hiányaként üli meg a polgáriasultabb körülményekbe kényszerülők lelkét. A történet bárhol bárkikkel megeshetett, a különöséget legfeljebb a korábbi lakók helyét elfoglaló, csavargósorsra kényszerült öregember s a fájó emlékektől azok színterének felgyújtásával szabadulni igyekvő fiú képezik, tárgyilagossággal hártva el a giccs veszélyét. Zsánerei (*A tamburás, A csellós*) nem érhetik el ezt a mélységet, lévén, hogy szinte kizárólag külső megfigyelésekre, érdekességekre támaszkodnak, s az egyedi eset mögött lappangó törvény is hatósugarukon kívül reked, s csupán stílusuk választékossága az egyedüli kvalitásuk. A már más összefüggésben tárgyalt *Varnyú István megtérése* a szociográfiai csúcspont, itt lehet ugyanis legteljesebb a valóságfedezet, minthogy a befejezett életet irányító erők tényleges hatásuk szerint mérhetőek.

A novellának azonban a drámaiság a leghatásosabb minősége, s az értékválságnak a feldolgozása is akkor a leglebilincselőbb, amikor líraiepikai megindoklás és a tünetek érzékeltetése helyett magát a válságot érhetjük közvetlenül tetten. Ennek köszönhetően szinte sorstársaivá lehetünk a jellemző és a furcsa találkozásának; annál inkább, minél közelebb érezzük az élethelyzetet és annak problematikáját a magunkéhoz. A *Fénymagot esznek a papagájok* tisztviselő hőse a negyvenedik életévéhez van közeledőben, s a betegségek valamint a kellemetlen élmények anynyira elveszik az életkedvét, hogy reggeli lustálkodásában kizárólag

olyan gondolatok tódulnak agyába, melyek jövőjét és addig végzett munkájának jelentőségét mintegy a visszájára fordítják. A tűzoltóparancsnoknak közúti balesetben elhunyt osztálytársa és annak felesége temetését kellett átszenvednie, s a közelmúlt kellemetlen tapasztalata a nemzedék pusztulásának komplexusát kényszeríti rá. De más ok is van arra, hogy a szobát a temetés hangulata töltse ki: a második világháború idején elszenvedett sérelmek emlékei is leginkább ilyen állapotban hallatnak létükről, Dudás hőse ugyanis minden erejét megfeszítve igyekszik komolyan venni a közösségi elveket, s a falusi társadalom szolgálata számára hivatást jelent. Az életerő csökkenésének az előző kettővel szorosán összefüggő következő gondolati terhe a feleslegesség érzése, a hiábavalóság tudata, s mivel hősünk ennek ellenére sem hagyja magát, tulajdonképpen abszurd hősnek tekinthető. Az önkínzáshoz vezető ellentmondás a felelősségteljesen végzett munka s a pontosság értelmetlenségének a tudata között van. A tűzoltás hagyományos módja elavult már, s a vele kapcsolatos tudnivalók feleslegesek, a gyakorlatok pedig alig többek gyermekjátékoknál az igazi feladatok nehézségeihez képest. A novella végén a tűz és oltásának művelete mögöttes jelentés hordozójává is válik, annak a kulminációnak eredményeként, amely felé az elgyötört idegrendszer irányítja az emlékképeket. A mondatoknak világosan áttekinthető tagolása végképpen elmosódik, a különböző időrétegek pedig ugyanazon homályos síkon egyenlítődnek ki: „Vállvergető, bátorító, vigasztaló kézfogások, leveszik a csonka feliratot, most már a bolthajtás pusztításához is neki lehet kezdeni, ne rontsa tovább a központ városiasodó képét, fegyelmezetten elindulnak a lóversenypályára, duzzadnak a tömlők, combjukon csattog a balta nyele, hörögve buzog a víz, jó két évtizeddel ezelőtt készenlétbe helyezték a tűzoltóságot, menetkészen várakoztak a tartálykocsik, egyenruhában aludt a legénység, a szél idáig hozta az ágyúdörgést, ördögszekeket sem görgethetett volna maga előtt különbül, aztán tíz éve újból nagygyakorlatot tartottak, nekihevülten oltották a maguk gyújtotta tüzeket, néha már-már megfeledeztek róla, hogy gyakorlaton vannak, úgy belelovalták magukat, az utóbbi években nem volt igazi tüzesetük, hörögött a fecskendő torka, mit tehet a vízszugár a tankok ellenében, egymás útjának, szuverenitásának a legnagyobb mértékben való tiszteletben tartása, az országhatárok sértetetlenek, ezüstvégű csöveken buzog a vízszugár, csupa szökőkút a világ.”

A *Jártatás* realizmusa esetenként még akkor is több értelmű, amikor az írás igénye nem haladja meg a tárcáét. A többértelműség azonban nem csupán a már jelzett ironikus hajlandóságnak, az ellenpontozás elfojthatatlan ingerének tudható be, hanem a lírának és a nosztalgikus hangnemnek is következménye. Erre a *Levél a ködvágó miciről* a legjobb bizonyíték, minthogy benne a humorral ellensúlyozott emlékezés az

időből való menekülés helyett magának az időnek a tudatosítására alkalmas.

Nosztalgikus líra és fojtott drámaiság: a Dudás-szövegeknek e kivételes erényei azonban csak akkor jutnak teljes érvénnyel kifejezésre, amikor együttesen hatnak.

VAJDA Gábor

## MACEDÓN NÉPMESÉK MAGYAR NYELVEN

Dusko Nanevszki: *A táltos ló*. Macedón népmesék. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1980

Két szempontból is figyelemreméltó Dusko Nanevszki *A táltos ló* című népmese-gyűjteménye. Az egyikre a kötet meséit feldolgozó író figyelemzett, miszerint az eddig összegyűjtött macedón népmesék „rég, porosodó könyvekben olvashatók csak. Eddig még senki sem kísérelte meg, hogy ezeket a meséket a gyermekolvasók számára is hozzáférhetővé tegye egy nekik készült könyvben...” Ezt a hiányt igyekszik pótolni könyvével, és előre kell bocsátanunk, nem is akárhogyan. A másik szempont, hogy munkájával nemcsak a macedón gyerekeknek szerzett örömet és ismertette meg velük a macedón népmese ősi bölcsességét és művészetét, hanem a Forum Könyvkiadó jóvoltából, Borbély János művészi fordításában — amely, sok esetben úgy tűnik, felveheti a versenyt az eredeti szöveggel —, mi is ízelítőt kapunk a varázslatosan szép macedón népmesék világából.

Dusko Nanevszki a kötet húsz meséjét az eredeti motívum alapján válogatta, szem előtt tartva, hogy a kiválasztott mese szépségénél fogva megállja a helyét a világ hasonló irodalmában. Ezzel magyarítható, hogy legnagyobbbrészt tündérmesékkal találkozunk, mégpedig a nemzetközi meseirodalomban is jól ismert típusokkal. Ilyen például *Az arany madár*, *Gyul Jordána*, melyek néhány epizódtól eltekintve az *Aranyhajú ikrek* (AaTh 707) típusba sorolhatók; *A búség jutalma* a *Halálvölégény* (AaTh 365) típushoz áll közel, vagy a *Csupafül meg a többiek* a *Nagyevő és társai* (AaTh 513 A) típusal mutat rokonságot.

A lerombolt határoknak, a nem létező ellentéteknek a világa a mesevilág — írja egyik tanulmányában Honti János. Ezt a gyűjtemény meséi maradéktalanul igazolják. A mesehős élete úgy indul, mint a praktikus világban élő embereké. „Volt egyszer egy özvegyasszony, annak meg egy fia. Amikor eljött az ideje, iskolába küldte, hogy tanuljon, okosodjon...” (*A halhatatlan vitéz*), vagy *A fiúvá változott lány* királykisasszonyát „még iskolába is elküldték, könyvre fogták, úgyhogy igen művelt gyerek lett belőle”. De amikor kalandok, viszontagságok közé